

Інформаційна довідка
щодо законодавчого забезпечення легалізації знайденої, трофейної
вогнепальної зброї та бойових припасів в умовах правового режиму
воєнного стану*

Анотація. В Інформаційній довідці розглядаються питання впровадження в чинне законодавство України норм, які регламентують порядок легалізації (надання законного статусу) трофейної, знайденої вогнепальної зброї та боєприпасів, які були отримані цивільними особами у зв'язку з відсіччю російській агресії. Із цією метою досліджено положення міжнародного гуманітарного права та нормативно-правові акти України у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів, насамперед, трофейної зброї, незареєстрованої вогнепальної зброї та боєприпасів, знайдених чи отриманих цивільними особами внаслідок участі в бойових діях. За результатами дослідження запропоновано внести відповідні зміни до низки спеціальних законів України, спрямованих на унормування правового статусу, ідентифікаційних ознак та порядку легалізації трофейної вогнепальної зброї і боєприпасів, а також зброї, яку було захоплено чи знайдено цивільними особами під час дії воєнного стану. Визначено правовий механізм їх вилучення, обліку, реєстрації, зберігання, перевірки на придатність та подальшого використання.

Ключові слова: трофейна, знайдена вогнепальна зброя; бойові припаси; цивільна вогнепальна зброя; легалізація вогнепальної зброї; військове майно; правовий статус трофейної, знайденої вогнепальної зброї; ведення бойових дій.

Вступна частина.

Загальна заборона щодо володіння вогнепальною зброєю та боєприпасами цивільними особами на сьогодні передбачена частиною першою статті 263 Кримінального кодексу України, якою встановлено кримінальну відповідальність за носіння, зберігання, придбання, передачу чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу. При цьому особа, яка добровільно здала органам влади зброєю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої, не підлягає кримінальній відповідальності за вказані дії.

Водночас із початком активної широкомасштабної агресії російської федерації (далі – рф, росія) проти України актуалізувалася проблема правової кваліфікації і наявності підстав для притягнення до відповідальності за незаконне поводження з вогнепальною зброєю та бойовими припасами у випадках знайдення такої зброї і боєприпасів, їх отримання під час та в районі ведення бойових дій. Зазначена проблема виникла через наявність у цивільного населення значної кількості вогнепальної зброї та бойових припасів, одержаних в умовах відсічі збройній агресії росії. Поряд із належним чином облікованою (легалізованою) зброєю цивільні особи почали використовувати «знайдену» зброю або зброю невідомого походження, трофейну зброю тощо.

Нові обставини, що виникають у зв'язку з володінням, зберіганням та застосуванням вогнепальної зброї і боєприпасів, вимагають внесення певних коректив у правову регламентацію зазначених випадків. Питання володіння, зберігання та використання цивільними особами вогнепальної зброї та бойових

припасів т.зв. «невідомого походження», знайдених у зоні бойових дій, відібраних у ворога (трофейних) тощо, наразі залишається законодавчо неврегульованим.

Відсутність необхідного законодавчого механізму вилучення й надання такій зброї легального статусу, можливість її свавільного безконтрольного зберігання та використання дестабілізує ситуацію в багатьох регіонах, передусім наближених до зони бойових дій, негативно впливає на стан протидії злочинності та забезпечення громадського порядку і національної безпеки в цілому. Правова невизначеність у вказаних питаннях сприяє збільшенню рівня злочинності, зокрема вчиненню тяжких та особливо тяжких злочинів.

З огляду на викладене, доцільним і нагальним є усунення вказаних прогалин у правовому регулюванні порядку легалізації (надання правового статусу) трофейної, знайденої чи здобутої іншим способом вогнепальної зброї та боєприпасів, які наразі перебувають у цивільних осіб, що й зумовлює актуальність проведеного дослідження.

Основна частина.

У міжнародній практиці співіснують дві ключові тенденції щодо встановлення контролю над використанням зброї цивільним населенням: 1) посилене законодавче регулювання умов володіння та використання зброї; 2) розумний баланс між встановленням обмежень на володіння зброєю і правом на її законне використання цивільними особами. Водночас жодна держава не дозволяє необмеженого володіння й використання цивільними особами зброї, тим більше отриманої під час військових конфліктів.

Досвід у цьому контексті таких держав, як Сполучені Штати Америки, Боснія та Герцеговина, Північна Македонія, Сербія, Косово, Хорватія, Молдова – проаналізовано в Аналітичній записці з питань порівняльного законодавства щодо регулювання обліку та легалізації трофейної зброї та бойових припасів¹.

Закордонна практика вилучення та подальшої легалізації знайденої або отриманої без належного оформлення вогнепальної зброї цивільними особами в зонах військових конфліктів свідчить, що крім типового механізму добровільної здачі зброї та боєприпасів на вимогу правоохоронних органів, найбільш прийнятним є механізм викупу урядом країни необлікованого озброєння із подальшою його легалізацією. Таке озброєння, залежно від наслідків встановлення його технічної та функціональної придатності, може бути або утилізоване, або реалізоване через спеціалізовані магазини, у тому числі й тій особі, яка добровільно його продала (передала) державі².

Міжнародне гуманітарне право визначає військові трофеї як захоплене у противника належне йому озброєння, військову техніку та інше військове майно, яке може використовуватися стороною, що їх захопила. Визначено, що військові трофеї належать державі, а не окремим військовослужбовцям. Відповідно до загальних засад міжнародного гуманітарного права, визнаних в

¹ Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо регулювання обліку та легалізації трофейної зброї та бойових припасів / Дослідницька служба Верховної Ради України. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32446.pdf>

² Легалізація вогнепальної зброї: міжнародний досвід. Лабораторія законодавчих ініціатив. URL: <https://parlament.org.ua/2023/03/21/>

Україні, вся зброя, боєприпаси, військове й господарське майно, кинуте противником або захоплене військами на полі бою, у населених пунктах, на залізничних станціях тощо, вважається трофеями та є власністю держави³.

Водночас у Директиві (ЄС) 2021/555 Європейського Парламенту та Ради від 24 березня 2021 року «Про контроль за придбанням і володінням зброєю», якою запроваджено низку заборон та обмежень щодо обігу цивільної зброї, вживається загальний термін «вогнепальна зброя і боєприпаси» – без виокремлення трофейної зброї та її легалізації⁴.

Означена позиція щодо правового статусу трофейної зброї як військового майна, що належить виключно державі, а не окремим військовослужбовцям чи військовим з'єднанням, повністю відтворена в Наказі Міністерства оборони України № 164 від 23.03.2017 року «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України» (із змінами, внесеними згідно з наказами Міністерства оборони України № 514 від 10.10.2018, № 119 від 16.05.2022). Зокрема, у статті 12 цієї Інструкції зазначено: «Військові трофеї – захоплене у противника озброєння, військова техніка та інше військове майно, яке може використовуватися стороною, що їх захопила... Військові трофеї належать державі, а не окремим військовослужбовцям».

Порядок обліку зброї, у тому числі трофейної, наразі визначено Інструкцією з обліку військового майна у Збройних Силах України, затвердженій Наказом Міністерства оборони України № 440 від 17.08.2017 року (із змінами, внесеними згідно з наказами Міністерства оборони України № 373 від 10.07.2019, № 327 від 14.09.2020, № 779 від 27.12.2023, № 560 від 15.08.2024). Відповідно до пункту 3 Розділу 10 Інструкції трофейне майно у службах забезпечення органів військового управління обліковується за окремими обліковими реєстрами. Згідно з пунктом 21 Розділу 10 Інструкції приймання трофейного майна, зібраного в районах бойових дій, здійснюється комісією військової частини з оформленням акта приймання-передачі військового майна, який складається по кожному виду майна окремо та реєструється у відповідних службах матеріально-технічного забезпечення, яким передається на зберігання. Після проходження процедури обліку та перевірки на придатність трофейна зброя може бути передана (повернута) військовим частинам для виконання завдань оборони.

Водночас на рівні законів правовий режим військового трофейного майна на сьогодні *не визначено*. У статті 1 Закону України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» від 21.09.1999 р. № 1075-XIV встановлено загальне поняття «військового майна» як «державного майна, закріпленого за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних Сил України», до якого належать, у тому числі «... всі види озброєння, бойова та інша техніка, боєприпаси, пально-мастильні матеріали тощо». Як наслідок, захоплене у противника (або залишене ним) трофейне озброєння та майно, яке стало надбанням регулярних військових підрозділів Збройних Сил України, має правовий статус військового майна, що є власністю держави. Це повною мірою стосується й добровольчих формувань Сил територіальної оборони Збройних

³ ICRC. Бази даних по міжнародному гуманітарному праву. Звичаєве МГП. Норма 49. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/v1/rule49>

⁴ Directive (EU) 2021/555 of the European Parliament and of the Council of 24 March 2021 on control of the acquisition and possession of weapons. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2021/555/oj?locale=en>

Сил України, які згідно з вимогами частини п'ятнадцятої статті 1 Закону України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021 р. № 1702-IX є окремим родом Збройних Сил України.

Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» від 03.03.2022 р. № 2114-IX дозволяє громадянам України, що не є військовослужбовцями, іноземцям та особам без громадянства для участі у відсічі та стримуванні збройної агресії РФ отримати вогнепальну зброю і боєприпаси до неї відповідно до порядку та вимог, установлених Міністерством внутрішніх справ України» (стаття 1 Закону). При цьому застосування такої вогнепальної зброї цивільними особами «здійснюється аналогічно до застосування зброї військовослужбовцями під час виконання ними завдань щодо відсічі збройній агресії проти України в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України» (стаття 2 Закону).

Однак навіть у цьому Законі, ухваленому після початку широкомасштабного військового вторгнення РФ, відсутнє визначення «трофейної зброї» або «зброї, одержаної (знайденої) у зоні бойових дій» тощо. Така зброя не визначена як легальне, законне знаряддя, яке може бути використане цивільними особами для відсічі збройній агресії Росії. У ньому йдеться лише про вогнепальну зброю, отриману цивільними особами з метою виконання завдань щодо такої відсічі в порядку, передбаченому законом. При цьому головною вимогою, закріпленою у статті 3 Закону, є зобов'язання цивільних осіб здати отриману ними вогнепальну зброю й невикористані боєприпаси до неї до органів Національної поліції України не пізніше 10 днів після припинення або скасування дії воєнного стану в Україні. За порушення цієї вимоги цивільні особи несуть кримінальну відповідальність.

У Законі України «Про встановлення винагороди за добровільно передану Збройним Силам України придатну для застосування бойову техніку держави-агресора» від 01.04.2022 р. № 2172-IX встановлюється винагорода за добровільно передану ЗСУ придатну для застосування бойову техніку держави-агресора (пункт перший статті 1 Закону). Дія названого Закону поширюється як на військовослужбовців, так і на цивільних осіб – громадян України, які добровільно здадуть військову техніку в порядку, визначеному Постановою Кабінетом Міністрів України № 802 від 15.07.2022 року «Про затвердження Порядку приймання Збройними Силами придатної для застосування бойової техніки держави-агресора». Однак, у Законі та Постанові теж відсутнє визначення названого озброєння як «трофейного» та не передбачена можливість для цивільної особи залишити його собі для володіння й використання під виглядом «трофейного».

У проекті Закону України «Про право на цивільну вогнепальну зброю» (реєстр. № 5708 від 25.06.2021), прийнятому за основу 23.02.2022 року, також не пропонується будь-яка модель володіння й користування цивільними особами трофейною зброєю. Цей законопроект регулює суспільні відносини, що виникають у сфері реалізації права громадян та юридичних осіб в Україні на цивільну вогнепальну зброю, бойові припаси до неї, а також конструктивно схожі з ними вироби, визначає правовий режим власності на цивільну вогнепальну зброю. Однак його дія не поширюється на «придбання, зберігання, облік та використання вогнепальної зброї, бойових припасів до неї у Збройних

Силах України, військових формуваннях, створених відповідно до законодавства України». Тобто проект цього Закону не поширюється на вогнепальну зброю, що може бути віднесена до категорії трофейної. У статті 29 законопроекту передбачається механізм легалізації знайденої зброї, а також зброї, яка була отримана цивільними особами без дотримання порядку та вимог, установлених Міністерством внутрішніх справ України. Водночас поняття і набуття вогнепальною зброєю статусу трофейної, порядок володіння нею, її використання та зберігання в законопроекті відсутні, оскільки предмет його правового регулювання не стосується такої зброї.

Висновки.

Підсумовуючи викладене, слід відзначати, що чинне законодавство України визначає поняття і механізм обігу й легалізації трофейної вогнепальної зброї та боєприпасів лише на рівні окремих підзаконних нормативно-правових актів.

Вогнепальна зброя та бойові припаси можуть мати правовий статус трофейних виключно за наявності певних, чітко виражених ознак: це зброя та боєприпаси, що належали противнику; це вогнепальна зброя та боєприпаси, які були захоплені у противника військовослужбовцями підрозділів Збройних Сил України (Сил територіальної оборони) внаслідок ведення бойових дій, або якщо вони потрапили в розпорядження цих підрозділів у будь-який інший спосіб, у тому числі у випадку їх залишення на полі бою чи добровільної здачі противником; ці зброя та боєприпаси, захоплені у противника, пройшли процедуру легалізації, тобто були відповідним чином прийняті, обліковані та перевірені на експлуатаційну справність уповноваженими органами матеріально-технічного забезпечення; після визначення їх технічної та функціональної придатності така зброя і боєприпаси можуть бути поставлені до бойових підрозділів для виконання ними завдань за призначенням або утилізовані. Трофейна вогнепальна зброя та бойові припаси, як і будь-яке інше військове майно, є власністю держави, а не окремих військовослужбовців чи військових підрозділів, які захопили або іншим чином здобули їх у противника. Таке положення є визначальним для правового статусу цієї зброї та боєприпасів.

Враховуючи наведене, цивільні особи за визначенням не можуть бути власниками трофейної зброї та боєприпасів, або володіти зброєю та боєприпасами, які мають статус трофейних. Необлікована (нелегалізована) вогнепальна зброя, що в умовах ведення бойових дій опиняється в розпорядженні осіб, які перебувають поза межами військових формувань, в юридичному сенсі має класифікуватися не як «трофейна», а як знайдена, або як отримана такою особою без додержання встановлених МВС України вимог.

Загальний порядок легалізації вказаної зброї та боєприпасів, тобто приведення їх правового статусу у відповідність до положень чинного законодавства, а також їх передачі у володіння та користування цивільній особі доречно детально передбачити в спеціальному законі, зокрема у статті 29 «Знайдена цивільна вогнепальна зброя та бойові припаси» проекту Закону України «Про право на цивільну вогнепальну зброю» (реєстр. № 5708 від 25.06.2021), який наразі знаходиться на розгляді у Верховній Раді України.

Відповідні зміни щодо визначення, правового статусу та визначальних ознак трофейної вогнепальної зброї й боєприпасів як військового майна, що

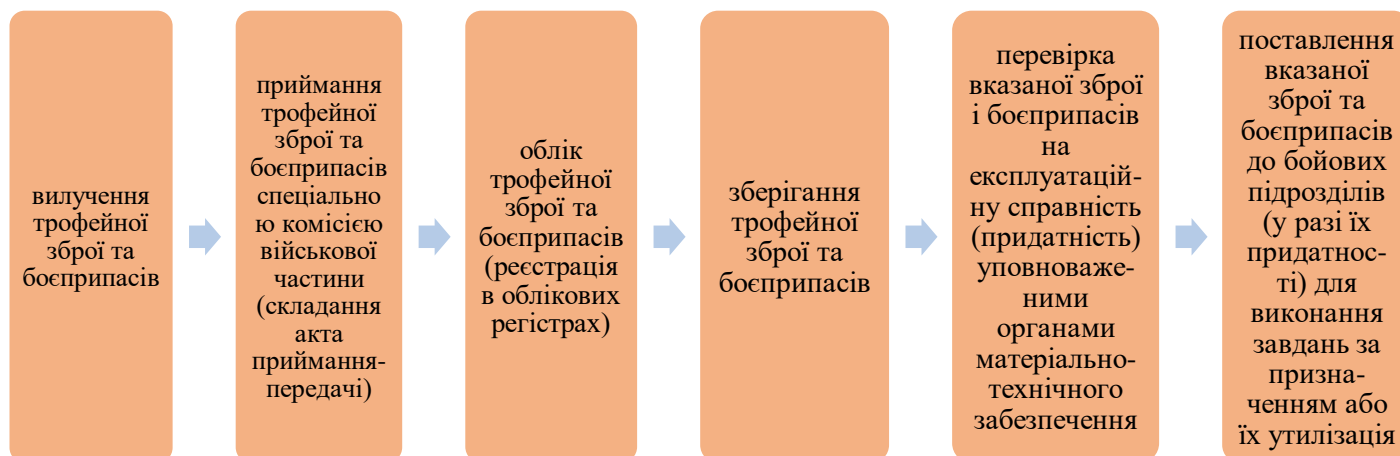
належить державі, а також підстав та порядку їх вилучення, обліку, реєстрації, зберігання, перевірки на функціональну придатність та подальшого використання мають бути внесені до згаданих вище Законів України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» та «Про основи національного спротиву».

У Законі України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» вогнепальна зброя та боєприпаси російських агресорів, залишені (покинуті) ними або здобуті цивільними особами в будь-який інший спосіб, на сьогодні не визначені як законні (легальні) знаряддя, які можуть використовуватися такими особами для відсічі збройній агресії рф. Така прогалина потребує усунення шляхом регламентації поняття цієї зброї і боєприпасів, підстав і порядку набуття цивільним населенням України права на володіння ними, їх зберігання та використання у збройній протидії рф (Рис. 1, 2).

При підготовці законодавчих актів у сфері обігу зброї, а також під час відповідної правозастосовної діяльності може бути використана закордонна практика щодо вилучення та подальшої легалізації знайденої або отриманої без належного оформлення вогнепальної зброї у цивільних осіб у зонах військових конфліктів. Цей досвід свідчить, що найбільш прийнятною та привабливою для населення практикою такого вилучення, окрім добровільної здачі, є викуп урядом відповідного озброєння з подальшою процедурою його легалізації.

Рис. 1

Процедура легалізації отриманих у районі бойових дій трофейної вогнепальної зброї та боєприпасів

Ідентифікаційні ознаки правового статусу трофейної вогнепальної зброї та бойових припасів, що мають бути визначені на рівні закону:

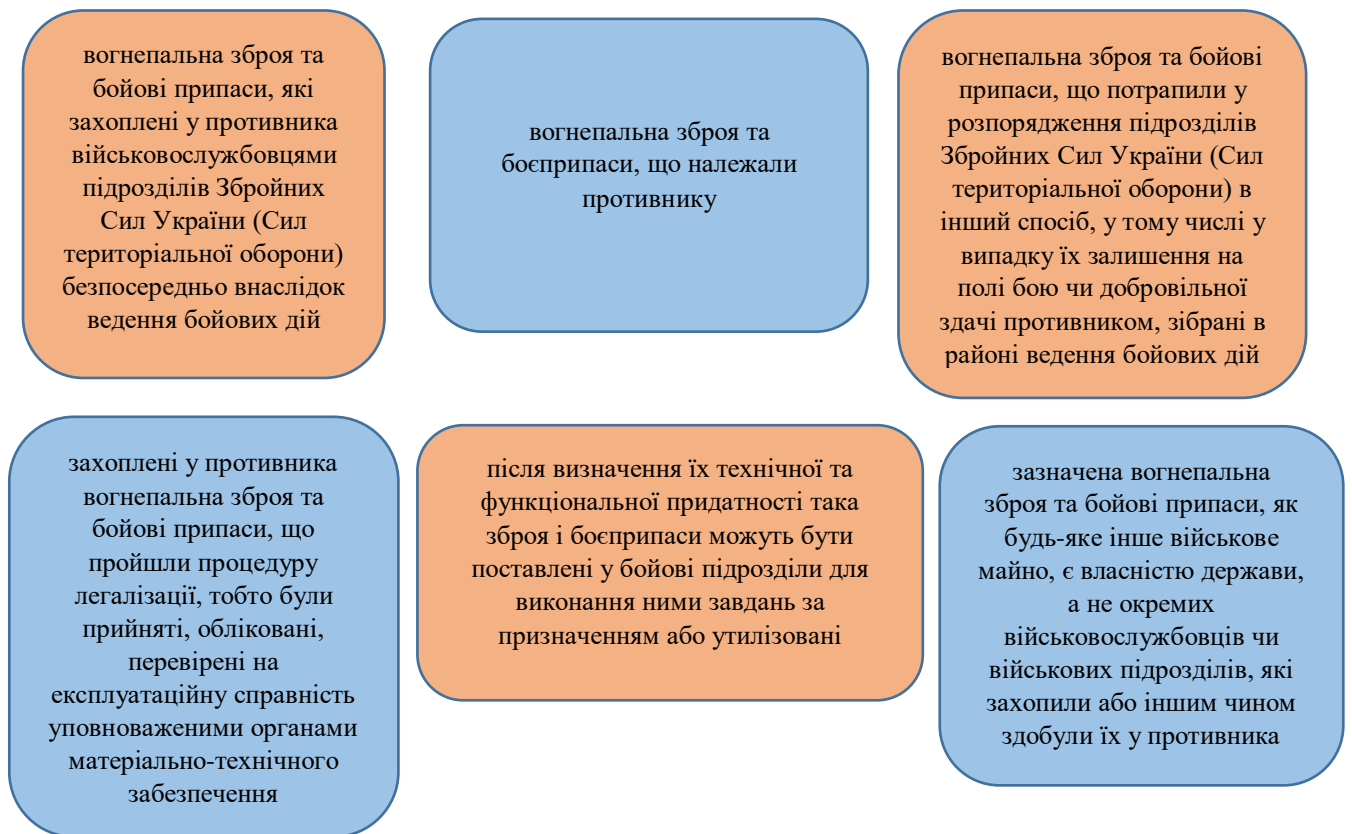
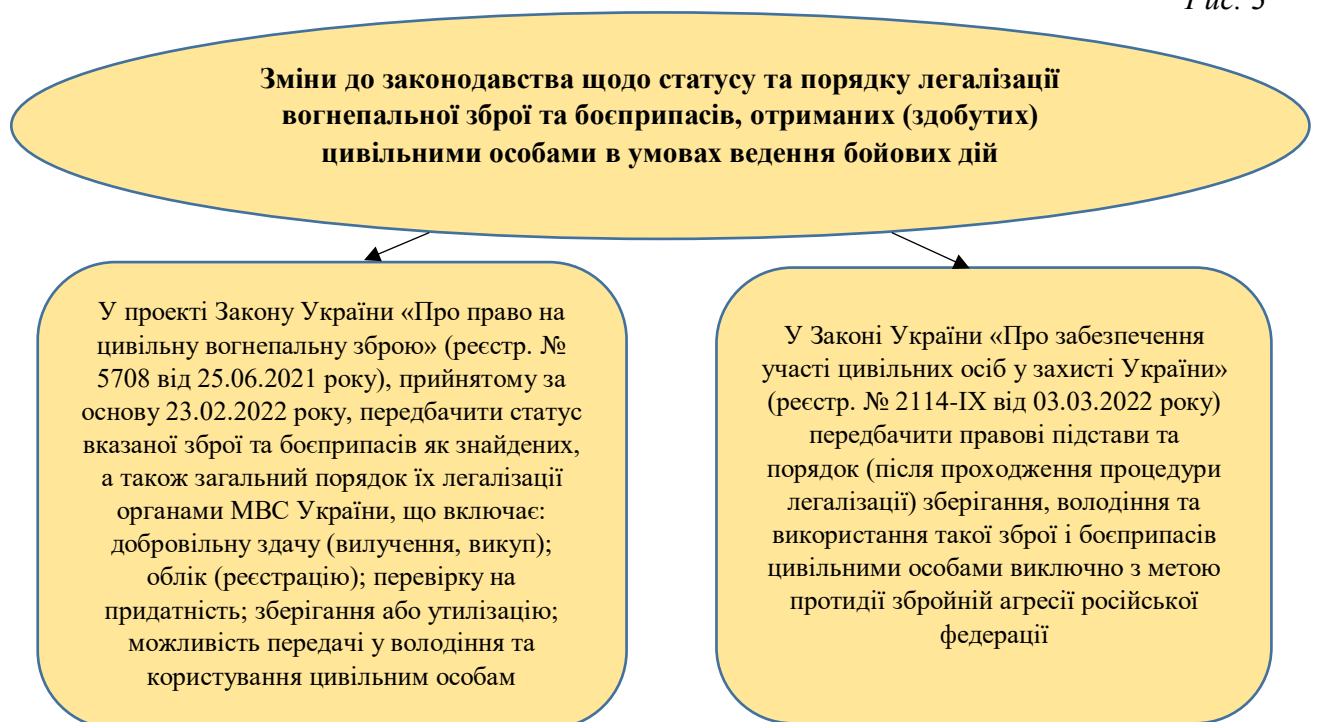

Рис. 3

**Дослідницька служба
Верховної Ради України**

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною*

позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.